

УДК 373.24:130.2

ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

А.В. Дмитруха, аспірантка кафедри філософії
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

*У статті проаналізовані основні тенденції розвитку системи дошкільного виховання світової практики. Виявлено, що дошкільне виховання направлено на формування загальної культури, розвиток фізичних, естетичних, моральних, інтелектуальних та особистісних якостей, формування передумов навчальної діяльності, збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку. Обґрунтовано методологічну значущість використання взаємодоповнюючих підходів до формування педагогічного процесу. **Ключові слова:** філософія освіти, дошкільна педагогіка, дитина, методологія, виховання.*

Сучасна педагогіка, безперечно, являє собою науку про виховання людини в широкому розумінні, включаючи в себе функцію пізнання методів розвитку, освіти та навчання. Основним її завданням є накопичення, апробація та систематизація наукових знань про виховання людини, а також професійне застосування виховних методів щодо різноманітних вікових груп та соціальних утворень. Свій початок

педагогічна наука мала завдяки давньогрецькій філософії, де такі видатні мислителі як: Платон, Демокрит, Арістотель, Сократ та Марк Квінтіліан розробили в своїх творах основні положення та ідеї, пов'язані із формуванням та вихованням особистості людини. До XXVII століття педагогічна наука була лише частиною філософії, хоча великі мислителі того часу (Тертуліан, Аквінат, Августин, Ф. Рабле, Е. Роттердамський та ін.) створювали великі та значні педагогічні трактати. Проте, входження педагогіки як науки самостійної пов'язане з Я.А. Коменським, ідеї якого не втратили актуальності і наукового призначення і сьогодні; його принципи, форми та методи навчання є основою сучасної педагогічної системи («Велика дидактика»). Д. Локк, на протигагу Я.А. Коменському, розвивав теорію виховання («Думки про виховання»), де основною ідеєю є виховання впевненої в собі людини, з твердістю переконань і поєднанням освіченості з діловими якостями. Видатні французькі просвітителі та матеріалісти (Д. Дідро, П. Гольбах, К. Гельвецій, Ж.Ж. Руссо) у своїх педагогічних працях виступали проти догматизму та схоластики. Відомі праці великих російських філософів, мислителів та письменників (Н. Чернишевський, А. Герцен, В. Белінський, Л. Толстой, К.Ушинський) характеризуються закликами повного перетворення справи народного виховання. Велике значення мали роботи А. Макаренка, який запропонував і апробував методики трудового виховання, розробляв принципи виховання дітей у сім'ї та вивчав проблеми свідомої дисципліни, та В. Сухомлинського, який займався дослідженням моральних проблем дітей і розробкою дидактичних порад, які є актуальними і сьогодні. Серед значних представників педагогічних теорій Нового часу слід виділити німецького педагога В. Ратке, який започаткував основи формування дидактики, висунув нові методи навчання і виступав за реформування безпосередньо самого процесу навчання. В. Ратке вважав, що процес виховання дітей необхідно організовувати згідно законів природи, а також враховувати особливості процесу пізнання, адже кожна дитини є «чистою

дошкою», яку доросла людина має заповнювати згідно поставлених цілей виховання. Головним засобом для досягнення успішної та вихованої дитини в його підході можна виділити різноманітність форм наочності, систематичність вправ і повторень, слідування від конкретного до абстрактного, проте у класичній формі викладу (лекція). Будучи послідовником гуманістів, В.Ратке пропагував викладання виключно на рідній мові, написав кілька підручників, де в основі лежить аналітико-звуковий метод навчання та ставив високі вимоги до професійності та методичної підготовки вчителя. Найвидатнішою фігурою педагогіки Нового часу можна назвати чеського педагога та філософа Я.А. Коменського, який теж створив ряд підручників та праць, в яких ставив та аналізував безліч педагогічних проблем, де основною ідеєю є пансофія (запропонований ним термін). Її завданням є оволодіння широким синтезом знань («знання всіх речей»), що реально існують у світі; на його думку, практичне освоєння цього завдання сприятиме духовному відродженню людства та поліпшенню соціального життя. Опираючись на дану ідею, Я.А. Коменський постійно намагався створити програму комплексного методу формування та виховання людини, основується на методі безперервного удосконалення всіх аспектів виховного процесу за допомогою творчої праці. Він був першим, хто розробив науково обґрунтовану систему закладів, в якій чітко окреслив зміст навчання відповідно до вікової періодизації та необхідність загального навчання. На етапі дошкільної освіти (материнська школа) Я.А. Коменський пропонував практичне освоєння знань дітьми про оточуюче середовище, природу, початкові знання з географії та астрономії через моральний та трудовий напрямок виховання. Досягається це кількома чіткими принципами, які мають бути в основі процесу дошкільного навчання: розташування дидактичного матеріалу у правильній послідовності, а саме – від простого до складного, наочність та ясність навчання, формування самостійності та активності дошкільнят,

радості від оволодіння навчальним матеріалом. Дані принципи Я.А. Коменський нерозривно поєднував між собою, надаючи пріоритет процесу навчання, а саме вивченню головних категорій: мети, змісту, цілей та методів. В цілому, його система виділяє та поєднує основні складові виховання – моральне, релігійне та наукове, де головна роль відводиться особистому прикладу педагога, а вирішальне значення має побудова дисципліни в навчальному закладі. Його дидактика хоча і пронизана філософським змістом, проте слід надати значення її практичному застосуванню, яке чітко розроблено у «Великій дидактиці». Яскравий представник педагогічної теорії епохи Просвітництва Д. Локк одним із перших висунув гіпотезу про межі можливостей виховання, які обмежені умовами життя особистості та індивідуальними здібностями. Так само як і Я.А. Коменський успішне досягнення мети виховання він вбачав у синтезі розумового, фізичного та морального виховання, при чому моральне виховання ставив у пріоритет і відносив до нього формування таких якостей, як мужність, стриманість, вміння володіти собою, щедрість, хороші манери, які виробляються на основі навчання танцям, етикету, музиці. Власну теорію вільного природного виховання виклав у трактаті «Еміль, або про виховання» відомий філософ та письменник Ж.-Ж. Руссо, який вважав, що суспільний уклад, оснований на нерівності, має піддатися реформуванню через просвітительство та правильне виховання, яке опиратиметься на природний характер кожної особистості. Педагогічна система Руссо характеризується відведенням головної ролі дитині, ставлячи її в центр педагогічного процесу, де вихователь має постійно спостерігати, направляти дитину у всіх її діях, не нав'язуючи при цьому свою думку. Необхідність розділу систем виховання між хлопчиками та дівчатами він пояснює різницею призначення їх в суспільстві, протилежністю нахилів і властивостей. Його система виховання має за основу завдання і засоби, відповідні до вікової періодизації, де головна роль відводиться дошкільному вихованню. У період від 2 років дитині

необхідно давати свободу рухів, займатись її фізичним розвитком та не прискорювати штучно процес оволодіння мовою, а у віці від 2 до 12 років Руссо ставить за мету розвиток зовнішніх почуттів, проте необхідно продовжувати фізичне виховання дитини, інтелектуальне ж виховання розвивати, створюючи такі педагогічні ситуації, які б закликали здобувати знання самостійно дитиною на основі власного досвіду та спостережень за природою. У видатному творі «Педагогічна антропологія» видатний педагог К. Ушинський виклав основні свої ідеї, принципи та цілі теорії педагогічного виховання, сформовані на необхідності перебудови системи освіти на основі нових наукових досягнень. Розкриваючи шляхи реалізації дидактичних принципів свідомості, систематичності та наочності, К. Ушинський розробив чіткі рекомендації щодо методів і засобів формування уваги, волі, емоцій, пам'яті у дитини дошкільного віку, побудував концепцію розвиваючого навчання, підкреслював необхідність врахування психологічних та вікових особливостей дитини («Людина як предмет виховання») та взяв за основу своєї педагогічної системи принцип народного виховання. «Виховання, якщо воно не хоче бути безсилим, має бути народним». К. Ушинський провідне місце у народності виховання віддавав іграм, як могутньому засобу пізнання суспільних відносин, плідно займався розробкою рекомендацій, методів і засобів щодо морального, естетичного та природного виховання дитини. Найбільш сприйнятливим середовищем виховання дітей вважав сім'ю, тому чітко окреслив та обґрунтував роль, права та обов'язки батьків, віддаючи перевагу ролі матері. Видатний педагог ставить у центр дитину, пропонує надати їй свободу, проте під наглядом та правильним спрямуванням педагога, тому критично відноситься до педагогічної системи Ф. Фребеля, яка придушує самостійність та активність дошкільнят, не надаючи при цьому можливості побути із самим собою наодинці. Сама по собі теорія дошкільного виховання німецького педагога Ф. Фребеля, не зважаючи на суперечливий характер, набула в Європі великого поширення. Цілком і повністю його

педагогічна теорія ґрунтувалась на ідеалістичній філософії, метою виховання вважалося розкриття в дитині божественного начала, розвиток закладених у всіх дітях інстинктів діяльності, пізнання, художнього та релігійного. Так само, як і К. Ушинський надав великого значення грі, віддаючи їй велике значення у психічному і фізичному аспектах розвитку дитини. Саме Ф. Фребель ввів загальноприйнятий термін «дитячий садок», ввів ідею виховання дитини шляхом його спілкування з однолітками та дав глибоке обґрунтування і поширення цьому методу. Звертав велику увагу видатний педагог на створення та розробку методичних рекомендацій системи дидактичних ігор і занять, різноманітних прийомів роботи з дітьми відповідно до їх вікових особливостей, ґрунтовно описав етапи формування мовленнєвих навичок дітей дошкільного віку, чим значно збагатив практику дошкільного виховання.

Значний внесок у розвиток системи дошкільного виховання зробив педагог Г. Песталоцці, який керувався принципом природовідповідності, особливою увагою на психічний розвиток дітей та ідеєю природних задатків дитини, що потребують розвитку. Мета гармонійного виховання, за Г. Песталоцці, – симбіоз морального, розумового, трудового та фізичного розвитку дітей, де моральне виховання займає провідне положення. Основними засобами тут виступають правильне гармонійне спрямування дитини педагогом на розвиток необхідності поступатися своїми інтересами, жертвувати чимось заради інших, проявляти певні зусилля задля отримання задоволення від усвідомлення допомоги оточуючим. Розумове виховання за Г. Песталоцці визначається двома стрижневими положеннями: наочність(необхідність формування культури спостереження у дітей, навчання рахунку, письма, мови) та підготовка до самостійного життя. Ці ідеї багато в чому визначили роль його педагогічного підходу в історії педагогіки, а детально розроблені ним дидактичні матеріали отримали широке значення та розповсюдження. Віддаючи перевагу початковому сімейному вихованню, Г.Песталоцці був

одним із авторів посібника «Книга матерів, або Керівництво для матерів, як їм навчити дітей спостерігати і говорити», книги, яка мала допомагати матерям розширювати та впорядковувати уявлення своїх дітей про навколишній світ. Книга «Материнська школа» Я. Коменського також багато в чому визначила сучасну педагогіку, зокрема провідні положення про ретельне піклування фізичного розвитку дитини та здоров'я. Видатний педагог пише, що немає необхідності обмежувати активну рухливість дітей, а навпаки, у формі гри, розвивати навички сидіти, тримати голову, згинати, складати, згортати та ін., крім того дає цінні рекомендації щодо життя жінки у період вагітності, по догляду за новонародженим, зокрема, про їжу, одяг та режим. Він вважав, що особливе значення слід приділяти вихованню прагнення до діяльності дітей, правдивості, любові до праці, охайності та ввічливості, шляхом впливу на дітей особистим прикладом педагога, розумними настановами та, тільки в крайніх випадках, фізичними покараннями. Материнська школа Я. Коменського в цілому направлена на підготовку дитини до подальшого навчання у школі, отримання конкретних уявлень та знань дітьми про навколишнє середовище. Для розвитку мислення та пам'яті дітей дошкільного віку Я. Коменський радить у доступній формі знайомити дітей із першоосновами історії, політики, суспільними відносинами, розвиваючи при цьому правильне розуміння та сприйняття навколишнього світу. Видатна праця «Материнська школа» – важливий внесок Я. Коменського у розвиток світової педагогіки, яка поклала початок організованій роботі з дітьми відповідно до їх вікових особливостей. Р.Оуен першим спробував реформувати систему дошкільного виховання дітей робітників, створивши «Новий інститут для освіти характеру», де існували ясла для дітей від 1 до 3 років, «школа для маленьких дітей» від 3 до 5 років та початкова школа для дітей від 5 до 10 років. Основною метою такого закладу був розвиток виховання у дітей ввічливості, чесності та правдивості, а також захист дошкільнят від негативного впливу навколишнього середовища. Гарні

манери Р. Оуен розвивав шляхом навчання музиці, співам і танцям, віддавав велике значення заняттям у формі гри, бесіди та безпосереднього спілкування вихователя з дитиною. Р. Оуен був проти привчання дітей з раннього віку до читання, так як в основному усі навчальні книги мали релігійне забарвлення, що суперечило його педагогічній системі та приділяв велику увагу підбору вихователів, головними якостями яких мали бути любов до дітей, порядність і доброта, а тільки потім освіченість. На противагу безрелігійній педагогічній системі Р. Оуена, будинки дитини М. Монтесорі мали чітко релігійне забарвлення, на якому формувалося моральне виховання. Її своєрідний підхід вимагав відсутність втручання вихователя у процес розвитку дитини, (проте в правильно організованій обстановці, яка сприяла б його самовихованню) але разом із ціленаправленим спрямуванням, спостереженням, впливом педагога, шляхом спеціальних вправ. Дані вправи були направлені на вироблення у дітей певних умінь та навичок, відповідно до вікових особливостей. Проте, застосовувались вони надто педантично, так як були позбавлені форм гри та фантазії, що призводило до «механізації» праці та негативного впливу на розумовий розвиток дошкільнят. Радянська теорія дошкільного виховання формувалась на основі боротьби різних точок зору та систем; своєю метою ставила глибоку розробку теорії розвитку та виховання дітей з перших місяців його життя. Велику роль у становленні радянської педагогіки раннього дитинства зіграли дослідження та розробка системи виховання професорів Н. Щелованова та Н. Аксаріна. Спочатку в дошкільних закладах використовувались системи вільного виховання, Фребеля та М. Монтесорі, проте постановка нових педагогічних завдань вимагала розробки цілком нових методів роботи дошкільних установ. Велику увагу проблемам дошкільної педагогіки приділяв Ю. Аркін, який надавав чимале значення правильному фізичному вихованню дитини, оздоровленню, зміцненню та загартовуванню. Цим самим підкреслював, що необхідно організувати правильне харчування, ігри, знаходження на

свіжому повітрі та закликати дитину до участі у трудових процесах. У своїй праці «Дошкільний вік», різноманітних статтях у професійних журналах («Сім'я і школа», «Дошкільне виховання») Ю. Аркін описував актуальні питання педагогіки, зокрема гігієни, гри та дитячої трудової діяльності. Питанням естетичного розвитку дітей дошкільного віку детально займалась Є.Флерина, розробила важливі методики розвитку мовлення, художнього слова та образотворчого мистецтва. Її навчальний посібник «Дошкільна педагогіка» вирішує окремі проблеми дошкільної педагогіки, а також розкриває важливі особливості естетичного розвитку дітей дошкільного віку. Багато видатних радянських педагогів в області дошкільного виховання зробили великий внесок у систему педагогічних наук, адже їх праці і створили нову радянську дошкільну педагогіку. Завдяки професійному друку (журнали, методичні матеріали, посібники і т.д.), читачі дізнаються про нові ідеї та методики, стан дошкільного виховання та передовий досвід за кордоном. Значне місце відводиться проблемам морального, трудового виховання, розвитку колективізму, першооснов патріотизму, розробляються наукові основи вдосконалення розумового, естетичного, фізичного виховання та розвитку мови. Популярність здобула теорія виховання дитини в грі, зокрема особливості дидактичних ігор та вплив вихователя на процес гри. Дошкільні установи знаходяться переважно на державному бюджеті, практично усі організації проявляють ініціативу у створення нових дитячих установ, адже громадське дошкільне виховання в соціалістичних країнах є першим етапом у єдиній системі виховання. Завдяки широкому розповсюдженню, дошкільні установи розрізняються за тривалістю роботи (ясла і садки), типами установ(материнські школи, відділення дошкільного виховання при початкових класах) та ін. Велика увага приділяється професійній підготовці педагогічних працівників, для цього проводяться спеціальні курси, семінари, а також існує система підвищення кваліфікації дошкільних працівників. Основною метою виховної роботи в дитячих садках

постає гармонійний розвиток дошкільнят та підготовка до життя в колективі.

Висновки. Становлення та розвиток педагогіки дошкільного виховання нерозривно пов'язаний із філософією, адже обидві ці науки займаються питаннями буття і розвитку людини. Видатні педагоги, філософи та політики плідно займалися формуванням дошкільної педагогіки, пошуком цілком нових шляхів вирішення педагогічних питань на тому чи іншому часовому пласті. Велике значення у розвитку теорії та освіти свого часу мали погляди Ж.Ж. Руссо, педагогічні ідеї якого є актуальними і в наш час. Думки К. Ушинського, зокрема про дитячу гру, досі являються значним внеском у світову педагогіку. Ф. Фребель був першим, хто створив теорію роботи дошкільних установ та сприяв широкій пропаганді розповсюдження дитячих садків, а також великий внесок зробив у питанні виділення дошкільної науки у самостійну галузь. Великий вплив на розвиток світової педагогічної думки мали просвітницька діяльність та педагогічні ідеї Г. Песталоцці. Не залишилась в стороні і діяльність Р. Оуена, навпаки, його педагогічні погляди знайшли відгук передової громадськості. Вагомі знахідки у сфері дошкільного виховання, зокрема різноманітні дидактичні матеріали і методи їх використання у контексті сенсорного виховання забезпечили М. Монтесорі провідне місце серед педагогів-новаторів. Система радянського дошкільного виховання зіграла значну роль у становленні сучасної дошкільної педагогіки.

Література

1. Коменский, Я.А. Великая дидактика. /Избранные педагогические сочинения/Я.А. Коменский. - М.: Уч.пед.издат., 1955.
2. Коменский, Я.А. Избранные педагогические сочинения/ Я.А. Коменский. - В 2-х т. Т.1. -М.: Педагогика, 1982.
3. Коменский, Я.А. Избранные педагогические произведения/Я.А. Коменский. - В 2-х т. Т.2. - М.: 1982.

4. Князева О. «Я, ты, мы»: Учебно-методическое пособие по развитию социальной компетентности детей дошкольного возраста. М., 1999.
5. Лубенец Н.Д. Фребель и Монтессори: (Их системы воспитания детей). - / Кушнерев и К/, Киев, 1915.
6. Монтессори, М. Мой метод: начальное обучение (метод научной педагогики) Текст. / М. Монтессори; пер. с фр. Л.Б. Печатникова. М.: АСТ: Астрель, 2006.
7. Монтессори, М. Дом ребенка: метод научной педагогики Текст. / М. Монтессори; пер. с ит. С.Г. Займовского. М.: АСТ: Астрель, 2005.
8. Педагогическое наследие : научное издание / Я. А. Коменский [и др.] ; сост.: В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. - М. : Педагогика, 1989.
9. Руссо, Ж-Ж. Педагогические сочинения [Текст] : в 2 т. Т. 1 / Ж. - Ж. Руссо ; ред. Г. Н. Джибладзе ; сост. А. Н. Джуринский. - М. : Педагогика, 1981.
10. Ушинский, К. Твори: В 6 т./ Радянська школа, – К., 1952. – Т. 4: – Людина як предмет виховання.
11. Хебенштрайт З., Фридрих Фребель: Представление о человеке, педагогика в детском саду, помощь в игре / Изд. IKS, 2003.

ОСНОВНЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ДОШКОЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ

А.В. Дмитруха

В статье проанализированы основные тенденции развития системы дошкольного воспитания мировой практики. Выявлено, что дошкольное воспитание направлено на формирование общей культуры, развитие физических, эстетических, нравственных, интеллектуальных и личностных качеств, формирование предпосылок учебной деятельности, сохранения и укрепления здоровья детей дошкольного возраста. Обоснованно методологическую значимость использования взаимодополняющих подходов к формированию педагогического процесса.

Ключевые слова: философия образования, дошкольная педагогика, ребенок, методология, воспитание.

BASIC METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF PRE-SCHOOL PEDAGOGY

A.V. Dmitrukha

The main tendencies of development of system of preschool education of world practice are analysed in article. It is revealed that preschool education is directed on formation of the general culture, development of physical, esthetic, moral, intellectual and personal qualities, formation of prerequisites of educational activity, preservation and promotion of health of children of preschool age. In article on the basis of the analysis of the theory and practice of preschool education the potential of the main approaches of an assessment of quality of preschool education is

considered. Reasonably methodological importance of use of complementary approaches to formation of pedagogical process. An attempt of the analysis of philosophical and pedagogical ideas of the most significant representatives of pedagogical thought at different temporary stages is made, the main directions and results of their activity, genesis of outlook are traced.

Keywords: education philosophy, pre-school pedagogy, child, methodology, education.